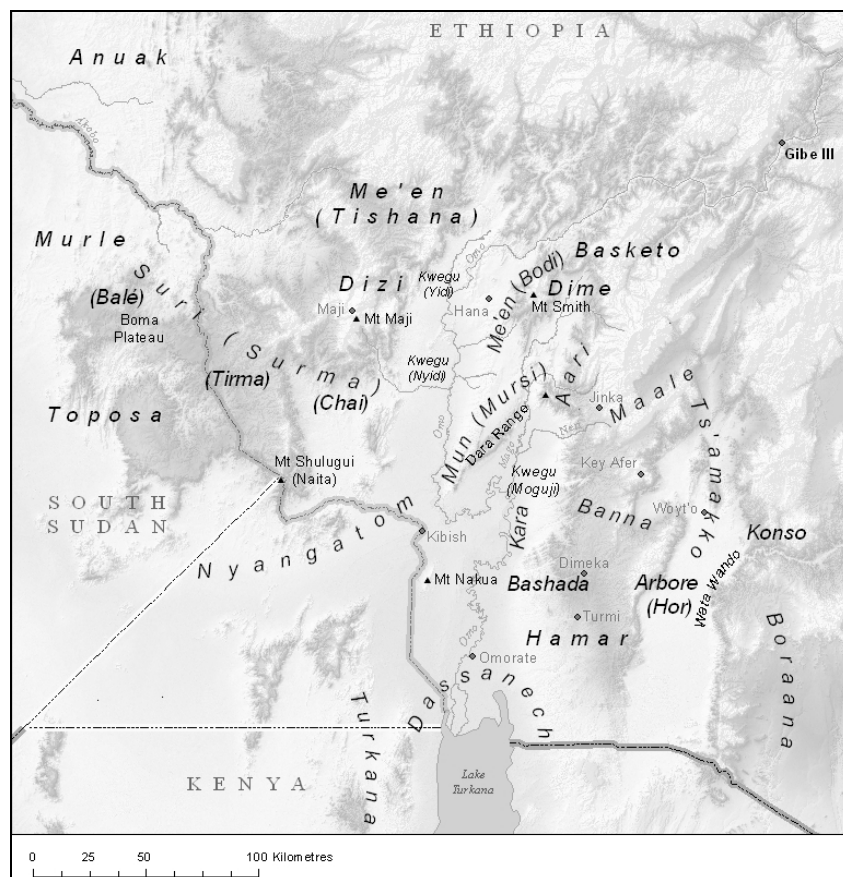

Antropológiai terepmunka Dél-Etiópiában

A terület

Az Omo-folyó alsó medencéje 165 km²-en terül el Etiópia déli részén a kenyai–dél-szudáni határ közelében. Jelentőségét antropológiai és néprajzi szempontból az adja, hogy a mai napig földünk egyik leggazdagabb kulturális régiójának számít, Pápua Új-Guinea és az Amazonas-medence egyes területeit kivéve kevés helyen található ilyen kis területen ennyire változatos, egymástól eltérő nyelvű és szokású népek szoros együttélése. Tíz különböző nép él itt (kb. 170 000 ember), akik hét különböző nyelvet (*dasszanecs, hamar, nyangatom, murszi, bodi, kwegu, kara*) beszélnek (a nilo-szaharai és az afro-ázsiai nyelvcsaládhoz tartozókat). Az emberek életformája a mai napig legtöbb helyen aránylag hagyományos (nomadizáló) formát mutat és bár az itt fellelhető különböző társadalmak nagyon sokszínű életmódot folytatnak, regionálisan egységes arculatot hoztak létre.

(Forrás: www.mursi.org)

A terület a 2000-es évek közepéig viszonylag alulkutatottnak számított és kevés alapos néprajzi és antropológiai leírás és elemzés született az itt élő népek életéről. Az utóbbi 10–15 évben a kutatók egy második generációja kezdte meg a munkáját és mára létrejött egy, bár még mindig szűk, de a korábbinál jóval sokszínűbb és nagyobb számú kutatói közösség, amely az Alsó-Omo vidékével foglalkozik. Jómagam 1999-ben jártam először a területen, de komolyabban 2007-től végzek folyamatos terepmunkát a *murszik*¹ között, a térség egyik nomád közösségében. Kutatásomat eleinte a Leeds Metropolitan University, a British Institute in Eastern Africa (British Academy), később pedig a koreai Keimyung University támogatta anyagilag; jelenleg a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Hivatal – NKFIH PD 115447 nyilvántartási számú – (OTKA-) alap támogatásával végzem a munkámat.

A murszik egy körülbelül hét és kilencezer főt számláló közösség, melynek tagjai főleg növénytermesztésből (köles és kukorica) és állattartásból (szarvasmarha és kecske) élnek. Az általuk lakott föld (*ba a muni*) természetes határai az Omo-folyó nyugatról és délről, az Omonál kisebb, de még mindig állandó Mago-folyó keletről és egy aránylag nyitott dombvidék északról. Ezen természetes határok viszonylag megközelíthetetlené tették a murszik földjét a kívülállók számára, így egészen a 2000-es évek elejéig szinte teljesen elszigetelten éltek a területükön. Ennek köszönhetően képesek voltak egy relatíve autonóm politikai függetlenségre, illetve egy autentikus kultúra fenntartására.

Ez a geopolitikai izoláltság nem az állami és nemzetközi jelenlét hiányát, hanem inkább csak ezen intézmények működésképtelenségét jelentette a területen. Mursziföldön az 1970-es évektől kezdve az etióp kormány, több – de inkább – kevesebb sikerrel adószedő tevékenységet próbált létrehozni és működtetni; amerikai és ausztrál segítséggel nemzetközi protestáns missziót (Service in Mission) hoztak létre; a Mago-folyón hidat építettek; a közeli kisváros, Jinka kórházában fogadták az oda betegen betérő murszikat. A terület egy részét, a kiemelkedően fontos régészeti feltárások miatt, 1980 óta az UNESCO világörökségi helyszíneként tart nyilván, illetve a kormány két, mindentől távoli nemzeti parkot, a Magot és az Omot is üzemeltet. Mindezen felül, a 2000-es évek közepétől kezdve egyre több nemzetközi turista kezdte el látogatni a murszikat, hogy megnézzék hagyományos életmódjukat, illetve fényképeket készítsenek a murszi nők viseletéről, az ajaktányérokrol.

¹ A szakmai irodalom az önmagukat *munnak* (*muni e. sz.*) nevező embereket a *murszi* névvel jelöli. Ez David Turton (1973) korai munkássága óta így van és azóta a murszi név jelenik meg mind a térképeken, mind egyéb hivatalos forrásokban. David Turtont követően mindösszesen négyen végeztünk a murszik között antropológiai terepmunkát a világon és mindegyünk eltérően használja a *mun/murszi* neveket. Én, ahogy korábbi publikációimban is tettem, a későbbi zavart elkerülendő, a továbbiakban is követem a murszi név használatát.

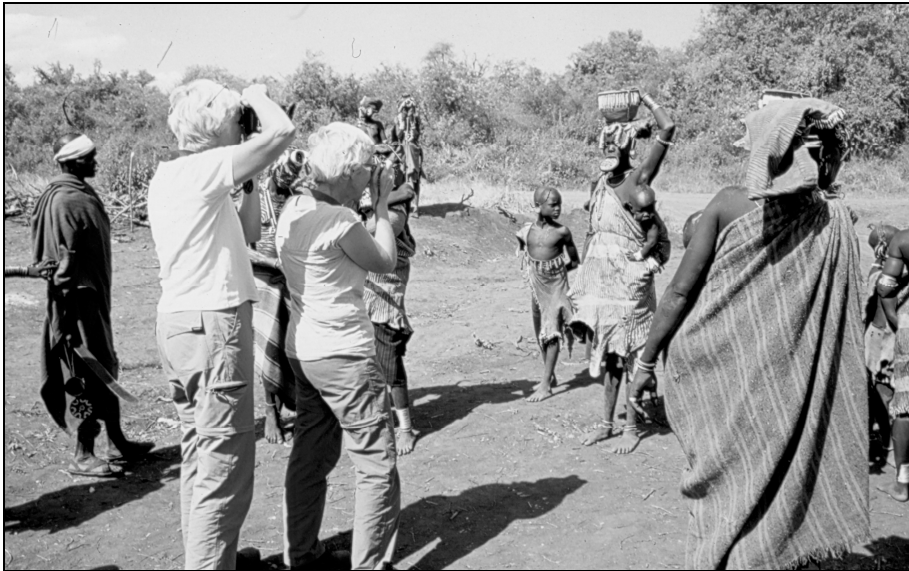
(Fotó: Régi Tamás)

Eddigi kutatások

Az én érdeklődésem ebből a komplex és sokszintű politikai és kulturális kapcsolatszerből a turizmusra esett. A kezdetektől úgy gondolom, hogy a turizmus jelensége egy ilyen kis közösségben szimptomatikusnak tekinthető abban az értelemben, hogy a murszi–turista találkozásokat megfelelő keretbe helyezve érdekesen lehet bemutatni egy ilyen kis nép modernitáshoz és állami politikához való ambivalens viszonyát. A turizmusra adott helyi válaszok, a turizmus generálta nyelv és anyagi kultúra átalakulása, a nyugati idegenek jelenléte miatt létrejött új gazdasági stratégiák vagy újfajta politikai szerepek mind a modernitás szimptomáinak tekinthetők. Azaz kutatásomban a kezdetektől fogva úgy tekintettem a turizmusra, mint ami segíthet közelebb vinni a globalizáció, modernizáció vagy nemzetépítés általános fogalmainak megértéséhez. Ezért, bár a turizmus volt kutatói figyelmem fókuszában, igazából mindig a murszi társadalomról gyűjtöttem adatokat. A turizmus ugyanis soha nem egy vákuumban létezik. A murszik turistáknak szóló bemutatói, a testfestések, a testbeszéd és egyéb kommunikációs és viselkedési módok a murszi kozmológia szerves részét képezik. Az a mód, ahogy a murszik kommunikálnak (vizuális jelrendszer, nyelv, testbeszéd stb.) a turistákkal, illetve ahogy a turistákról gondolkodnak, leginkább a murszik saját kultúrájáról és társadalmi értékrendszeréről árul el nagyon sokat. Az újonnan felbukkanó idegenek a bennszülött világképre komoly hatással vannak, azaz egyre több murszi én-képe és etnikai identitása a turistákon, kutatókon és egyéb nyugati idegeneken

keresztül épül fel. Korábbi kutatásom célja így a turizmus kontextualizálása volt a murszi társadalomban.

A murszi–turista interakciók alapvetően mindkét félben elégedetlenséget, bosszúságot, kellemetlen érzéseket keltettek. A közös nyelv hiánya, az egymástól radikálisan eltérő kulturális és gazdasági alapok, a különböző elvárások többnyire mindkét félben hiányérzetet hagynak az elválás után. A murszik több időt töltenének a turistákkal és több pénzt szeretnének kapni egy-egy fényképért (egy fotóért 2–5 etióp birrt (\$ 0.20) fizet egy turista a lefotózott személynek). A turisták nehezményezik a murszik sokszor erőszakos viselkedését és a túl kommercializált helyzetet, hogy mindenért fizetniük kell. Sokan úgy érzik, hogy egy emberi állatkertben ('*human zoo*') vannak, ahol a murszik pénzért mutogatják magukat. Ez az üzleti alapokon nyugvó cserehelyzet legtöbb nyugati ember számára nem egyeztethető össze az autenticitással. Számukra egy tradicionális körülmények között élő közösség nem helyezheti monetáris alapokra emberi kapcsolatait. A murszik ezzel szemben pont az ellenkezőjét gondolják. Véleményük szerint látogatóik sokkal jobb anyagi helyzetben vannak, mint ők, és ha már több ezer dollárt költenek azért, hogy eljussanak mursziföldre, akkor ne sajnáljanak a mursziktól még néhány dollárt a fényképekért cserébe.

(Fotó: Régi Tamás)

Az egymás gazdasági és társadalmi értékeinek teljes félreértése adta a kiindulópontot az alapkutatásomhoz. Ezt az interkulturális feszültséget próbáltam megérteni több szempontból. Gyűjtöttem szájhagyományozott történel-

met² arra vonatkozóan, hogy a murszik emlékezetében mikor és miként tűnnek fel az idegenek és kutatásom azt látszott igazolni, hogy a murszik legtöbb földjükön megjelenő idegenre (II. Meneliktől a Meles Zenawi-féle modern államiság létrejöttéig) úgy emlékeznek, mint aki inkább elvett tőlük (gabonát, állatot, asszonyokat) és nem adott vissza semmit. Ezen sikertelen gazdasági reciprocitás emléke mély nyomot hagyott a legtöbb mursziban és jelentős szerepet játszottak abban, ahogy a napjainkban a földjükre érkező idegenekkel bánnak. Ezen történelmileg eleve kondicionált helyzetben még érdekesebb, ahogy ez a politikailag és gazdaságilag gyenge és alávetett csoport megpróbálja kontrollálni azt a rövid időintervallumot, amit ténylegesen a turistákkal töltenek.

Több trükköt és társadalmi technikát leírtam, ami a murszik számára minél sikeresebb kapcsolatformát hivatott biztosítani. A kontaktzóna létrejötte, az ott kialakított modell-falvak szerkezete és szerepe több írásomban³ központi szerepet játszottak. A 'primitivizmus' eljátszása és a hagyományos társadalom modellálása, illetve a 'normális' murszi mindennapokhoz való visszatérés egy olyan finom helyi ontológiai folyamatnak tűnt, amit én a 'gyengék művészetének' hívtam⁴ és ami a mai napig lenyűgöz. A játék az idegennel, annak a láthatatlan határvonalnak a betartása, amikor a burleszk még nem válik egy áltársadalmi skizofréniává, azaz a résztvevők végig tudják, hogy hol a határ az eljátszott szerep és a mindennapi élet között, egy antropológiai szempontból nagyon érdekes folyamatnak tűnik. Különösen, hogy mindez egy olyan területen zajlik, ahol a közelmúltig nem volt egy jól látható, formális hatalmi háttér, ami esetleg segítette volna a helyi szereplők és a helyi társadalom turizmuson keresztüli érvényesülését.

Jelenlegi kutatás

A murszik, látva az idegenek gazdagságát és egészségi állapotát, önkéntelenül is úgy tekintenek önmagukra, mint gazdaságilag sikertelen és egészségtelen egyének csoportjára. A fehér ember (*haranchinya*) nem mint egy önálló személy vagy egyének csoportja, hanem mint egy szociokulturális intézmény jelenik meg legtöbb murszi gondolkodásában. Olyan társadalmi intézmény megtestesítőiként, amely a murszik számára egyet jelent a modernnel és a mássággal. A fehérember reprezentálta új értékek, értékrendek és morális elvárások mentén a murszik továbbra is próbálják megérteni saját, jelentősen megváltozott helyzetüket a világban és a számukra leghasznosabb döntéseket meghozni. Ez azonban egyre nehezebbnek tűnik. Az etióp kormány két nagy fejlesztési projektbe fogott az elmúlt években. Az egyik a Gibe III. vízi erőmű építése az Omo felső folyásán, a másik pedig a folyó alsó szakaszán lévő ter-

² Régi 2011a; 2011b.

³ Régi 2012; 2013b.

⁴ Régi 2013a.

mőföldek eladása és azokon mesterségesen épített csatornarendszerrel öntözött cukornádültetvények létrehozása volt. Mindkét projekt nagyban befolyásolja a murszik és a szomszédos népek mindennapi megélhetését, mind a nomadizmust, mind pedig a növénytermesztést. A murszik saját bevallása szerint a kormány csak a saját érdekeit veszi figyelembe és nem törődik a helyiek problémáival és tényleges megsegítésével. Több helyi nép képviselői szerint az utóbbi években folyamatos volt az emberi jogok megsértése és a helyi törzsek megfélemlítése a központi kormány által.

Ebben az új politikai kommunikációban a turizmus egy egészen új szerepet kap és olyan, eddig nem éppen központi fogalmak újradefiniálására ösztönzi mindkét felet, mint az örökség vagy kulturális értékek. A murszik saját kultúra- és örökségértelmezésük csakúgy, mint a 'természet', 'föld', 'vadon', 'múlt' koncepcióik meglehetősen különböznek attól, amit az etióp kormány a fejlesztő tevékenységén keresztül szeretne rájuk kényszeríteni. A jelenlegi politikai és gazdasági átalakulásoknak központi szerepet szánva kutatásom egyik fontos aspektusa az, hogy leírjam, milyen normatív válaszai vannak a murszi közösségnek a folyamatos ökológiai és szociokulturális változásokra, amiket a földjük határain kívülről érkező emberek kezdeményeznek és kényszerítenek rájuk. Létrejön-e polarizáció a korcsoportok és nemek mentén a külső hatásokra? Átalakul-e mursziföld kognitív térképe a kényszerített letelepítések következtében? Mit gondol a fiatal murszi generáció az új értékekről (kereszténység, etióp államiság, amhara nyelv stb.)? És, hogy mindehhez a turizmus milyen új felületet, lehetőséget tud nyújtani; miként képesek kihasználni a murszik a turizmus adta lehetőségeket, mint nemzetközi véleménynyilvánítás, média jelenlét stb.?

Továbbra is úgy gondolom, hogy a fenti kérdések megválaszolása, pontosabban inkább nyomon követése, alapvetően egy nomád nép értékviselését és az ebből való kiút keresését reprezentálja. Ezen az úton már felfedezhető a hagyományos életvitel felbomlása mind a korcsoportok, mind pedig a területi szekciók mentén. Főleg a turista kontaktzónákban a murszi önreflexió egy olyan új formáját kezdeményeztem el megfigyelni, amit eddig nemigen lehetett látni az Omo alsó vidékén. A kultúraváltásra és a megváltozott murszi politikai és ökológiai helyzetre egy belső, független referenciarendszer látszik kialakulni a murszik között. Ez számomra azt látszik sugallni, hogy a globalizáció folyamán a változás a murszik esetében, akármennyire is egy erőszakos külső hatással állunk szemben, nem egy külső eredetű értékrend, hanem egy, a már meglévő kulturális normarendszer mentén következik be. Ez egy fontos alapot ad a modernizációval járó idegen elemek helyi kontextusba helyezéséhez. Természetesen, hogy ez a jövőben miként fog ténylegesen alakulni, azt jelen pillanatban még senki nem látja biztosan.

RÉGI TAMÁS

Irodalom

Régi, Tamás

- 2011a *Transforming Aliens: Tourism and the Ambivalence of Encounters among the Mursi of South-Ethiopia*. Unpublished Ph.D thesis, Leeds Metropolitan University.
- 2011b Coping with strangers in Africa: tourism, politics and development in South-Western Ethiopia. *Queen Elizabeth House Working Paper Series 191*. Oxford University.
- 2012 Tourism, work and leisure in an east African pastoral society. In: *Anthropology Today* 28 (5): pp. 3–7.
- 2013a The Art of the Weak: Performing for Tourists in Africa. In: *Tourist Studies* 13 (1) pp. 99–118.
- 2013b The Concept of the Primitive in Texts and Images: From Colonial Travelogues to Tourist Blogs in Southwestern Ethiopia. In: *Journeys: The International Journal of Travel and Travel Writing* Vol. 14. (1) pp. 40–67.

Turton, David

- 1973 *The Social Organisation of the Mursi: a pastoral tribe of the Lower Omo Valley, South West Ethiopia*. Unpublished Ph.D. thesis, University of London.

* * *